
ФІНАНСИ. ПОДАТКИ. КРЕДИТ

УДК 336.221

Н. Б. ФРОЛОВА,
кандидат економічних наук,
науковий співробітник відділу державних фінансів
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
(Київ)

ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ НА ПРАЦЮ, КАПІТАЛ І КІНЦЕВЕ СПОЖИВАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ПОДАТКОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Розглянуто сучасні тенденції у формуванні податкового навантаження на працю, капітал та кінцеве споживання. Виявлено основні фактори, що впливають на його розподіл між доходами на працю та капітал і витратами на кінцеве споживання в Україні після запровадження Податкового кодексу України. На основі аналізу податкового навантаження та його розподілу в Україні та країнах ЄС проведено міжнародні порівняння, які дозволили визначити головні напрями вдосконалення вітчизняної податкової системи з метою поліпшення умов для економічного зростання.

Ключові слова: податкове навантаження, Податковий кодекс, ефективні ставки оподаткування.

—————
N. B. FROLOVA,
Cand. of Econ. Sci.,
Sci. Researcher of the Department of State Finances,
Institute for Economics and Forecasting of the NASU
(Kyiv)

THE TAX LOAD ON A LABOR, A CAPITAL, AND THE FINAL CONSUMPTION UNDER CONDITIONS OF THE ACTION OF UKRAINE'S TAX CODE

The modern tendencies in the formation of a tax load on a labor, a capital, and the final consumption are considered. The main factors affecting its distribution among the incomes from a labor, a capital, and the expenditures on the final consumption in Ukraine after the introduction of Ukraine's Tax Code are revealed. Based on the analysis of the tax load and its distribution in Ukraine and the countries of EC, the comparison of all countries is executed. This allowed the determination of main directions to improve the domestic tax system with the purpose to create the conditions for the economic growth.

Keywords: tax load, Tax Code, effective tax rates.

Стратегічні завдання податкової реформи, вирішити які мав Податковий кодекс (ПК) України, прийнятий у 2010 р., полягали у забезпеченні сталого еко-

Фролова Наталія Борисівна (Frolova Nataliya Borysyvna) – e-mail: n_f@inbox.ru.

номічного зростання за рахунок, зокрема, наближення податкового законодавства України до відповідного законодавства ЄС, створення сприятливих умов оподаткування для залучення прямих іноземних інвестицій та активізації інвестиційної діяльності [1, с. 6]. За Податковим кодексом, в Україні скасовано ряд податків та обов'язкових платежів (кількість загальнодержавних і місцевих податків і зборів зменшилась із 43 до 23), відбувається поступове зниження розміру ставок основних податків (податку на прибуток і ПДВ), запроваджено податкові канікули для новостворених підприємств і малого бізнесу (для них ставку податку на прибуток до 2016 р. встановлено на рівні 0%) тощо. Передбачалося, що такі зміни забезпечать скорочення податкового навантаження на доходи та переміщення його лівової частки на споживання [1, с. 12, 20].

Як відомо, рівень податкового навантаження впливає на економічні рішення суб'єктів господарювання, а отже, його зниження сприяє активізації економічної діяльності та стимулює інвестиції. Більше того, надмірне податкове навантаження може негативно позначитися на податкових надходженнях до бюджету, оскільки за таких умов платники податків мають високі стимули приховувати від оподаткування свої фінансові ресурси [2, с. 17] або виводити їх у юрисдикції з меншим податковим навантаженням [3, с. 56]. Тим часом, як зазначають Дж. Вілсон і Д. Уайлдасін, надто низьке податкове навантаження може свідчити про недостатній рівень постачання суспільних товарів і послуг і, як наслідок, гальмувати розвиток інфраструктури, що, у свою чергу, може відштовхувати потенціальних іноземних інвесторів [4]. З огляду на це, вдосконалення оцінки й розподілу податкового навантаження займає важливе місце серед заходів щодо стимулювання економічного зростання країни та забезпечення її інвестиційної привабливості.

Методологічні аспекти оцінки податкового навантаження на фактори виробництва (працю, капітал) і кінцеве споживання детально розглядалися у наших попередніх працях [5; 6; 7]. Розрахунок ефективних (тобто фактичних) податкових ставок на доходи від праці та капіталу, а також на витрати на кінцеве споживання базується на даних статистики державних фінансів і національних рахунків згідно з методичним підходом, розробленим для країн ЄС [8], але з урахуванням особливостей вітчизняної податкової системи.

Як уже вказувалося, з точки зору стимулювання економічного зростання, принципово важливим є не тільки загальне податкове навантаження, але й його розподіл між факторами виробництва, оскільки від цього певною мірою залежать інтенсивність та ефективність їх використання. Зміни, що відбулись у податковій системі України після запровадження Податкового кодексу України, відчутно позначилися на податковому навантаженні.

Так, з 2011 р. середньозважена ефективна ставка оподаткування праці, капіталу та кінцевого споживання в Україні зростала і у 2012 р. досягла рівня 25%, тоді як у 2003–2010 рр. вона становила в середньому близько 24%. Це зростання було зумовлене, в першу чергу, підвищенням рівня оподаткування кінцевого споживання: у 2011–2012 рр. ефективна ставка його оподаткування (понад 18%) більш як на 1 процентний пункт перевищувала відповідний показник 2010 р. (16,8%) (табл. 1).

Позитивною після прийняття Податкового кодексу України була також динаміка податкового навантаження на капітал. У 2011–2012 рр. ефективна ставка його

Таблиця 1
Ефективні ставки оподаткування капіталу, праці та кінцевого споживання в Україні у 2003–2012 рр. *

Назви	Роки											У середньому за роки	
	до прийняття ПК											до прийняття ПК	після прийняття ПК
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2011–2012	2003–2010	2011–2012
Капітал.....	18,0	15,6	21,0	17,4	14,5	13,2	8,7	9,0	10,8	13,1	14,7	11,9	11,0
Праця.....	33,7	32,5	31,6	34,2	36,5	34,3	34,8	32,8	33,6	33,2	33,8	33,4	33,8
у тому числі:													
найманних працівників.....	12,3	9,8	9,4	11,8	11,0	11,0	11,2	12,3	11,1	11,0	11,0	11,0	11,0
роботодавців.....	21,4	22,7	22,2	22,4	25,5	23,2	23,6	21,4	22,6	22,2	22,8	22,4	22,8
Кінцеве споживання.....	13,9	14,0	18,9	20,7	18,7	20,0	19,0	16,8	18,5	18,1	17,8	18,3	17,8
Середньозважена ефективна ставка оподаткування.....	22,8	21,8	25,3	25,8	25,6	24,9	24,3	22,6	23,8	25,0	24,1	24,4	24,1

* Розраховано автором на основі даних Міністерства доходів і зборів України та Державного комітету статистики України.

оподаткування поступово зростала і у 2012 р. досягла 13,1%. Таким чином, її приріст порівняно з 2009–2010 рр. сягнув понад 3 процентних пункти. Але, оскільки в цілому за 2003–2010 рр. рівень оподаткування капіталу коливався у межах від 8,7% (2009 р.) до 21% (2005 р.), то після прийняття кодексу його середній рівень значно поступався перед середнім показником за 2003–2010 рр. (14,7%).

Запровадження Податкового кодексу України неістотно позначилося на рівні оподаткування праці, яке у 2011–2012 рр. залишилося практично на рівні 2003–2010 рр. (близько 33,5%). Правда, при цьому збільшився розрив між розмірами фактичного податкового навантаження на працю і на капітал. У 2003–2010 рр. середня ефективна ставка оподаткування праці на 9 процентних пунктів перевищувала середню ефективну ставку оподаткування капіталу, а у 2011–2012 рр. вона стала більш як удвічі вищою від середньої ефективної ставки оподаткування капіталу. Отже, доходи (і особливо – трудові доходи) продовжують зазнавати максимального податкового тиску з боку вітчизняної податкової системи.

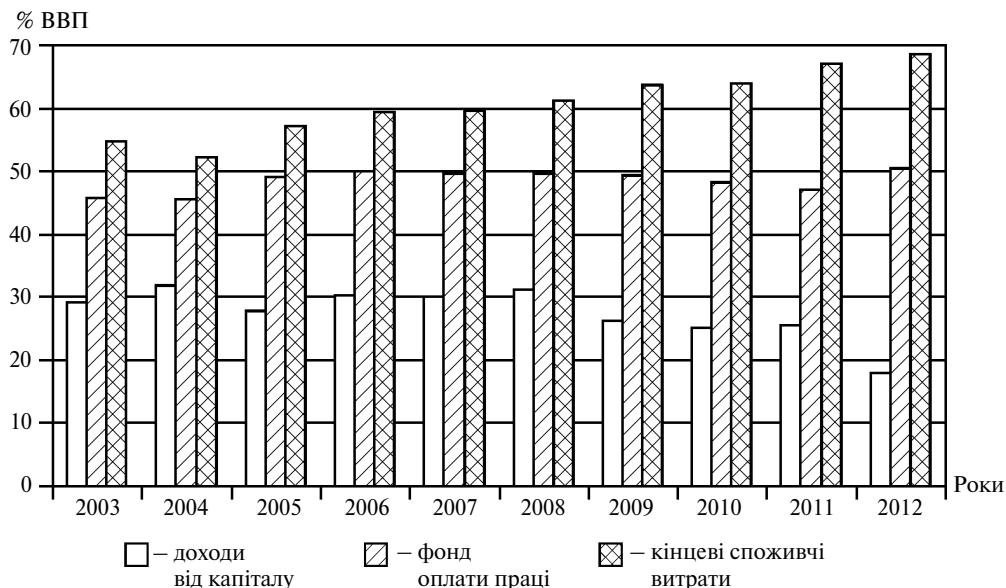
Розглянемо більш детально, що саме вплинуло на такі особливості формування податкового навантаження на працю, капітал і кінцеве споживання в Україні до і після набрання чинності Податковим кодексом.

Рівень і структура податкового навантаження до прийняття Податкового кодексу України: 2003–2010 рр.

Згідно з таблицею 1, у 2003–2012 рр. динаміка середньозваже-

ної ефективної ставки оподаткування доходів від капіталу та від праці, а також кінцевого споживання в Україні в цілому була позитивною. Проте найбільший приріст податкового навантаження відбувся у 2005–2007 рр., коли середньозважена ефективна ставка оподаткування капіталу та праці, а також кінцевого споживання перевищувала 25%. У цей період ефективні ставки оподаткування праці та витрат на кінцеве споживання досягли, відповідно, максимальних показників – 36,5% і 20,7%. У 2010 р. загальне податкове навантаження зменшилося до 22,5%, що сталося за рахунок скорочення ефективних податкових ставок на кінцеве споживання та на працю. У 2009–2010 рр. оподаткування капіталу також перебувало на досить низькому рівні: 8,7–9% порівняно з 21% у 2005 р.

Падіння податкового навантаження, яке розпочалося у 2008 р. і тривало до 2010 р., було пов'язане, на нашу думку, з економічними наслідками світової фінансової кризи (як-то вплив іноземного капіталу та спад економічної активності у країні), оскільки, як показує наш аналіз, у цей період відбулося значне звуження податкової бази, особливо щодо бази податків на доходи від капіталу та від праці. За результатами проведеного нами дослідження, у 2009–2010 рр. зниження ефективної ставки оподаткування капіталу супроводжувалося щорічним скороченням доходів суб'єктів господарювання, які вони отримали від капіталу (сюди належать чистий прибуток, змішаний дохід і доходи від власності у вигляді дивідендів, процентів по банківських депозитах, ренти, страхових відшкодувань), у середньому на 3 процентних пункти (% ВВП). У цей самий період доходи від праці найманих працівників (визначаються на основі даних про витрати на оплату праці) щороку зменшувались у середньому на 0,6 процентного пункта (% ВВП). Таким чином, у 2010 р. доходи вітчизняних суб'єктів господарювання від капіталу скоротилися порівняно з 2008 р. більш як на 6 процентних пунктів і становили 25,2% ВВП, а доходи від праці – відповідно, на 1,3 процентного пункта і 48,3% ВВП (рис. 1).

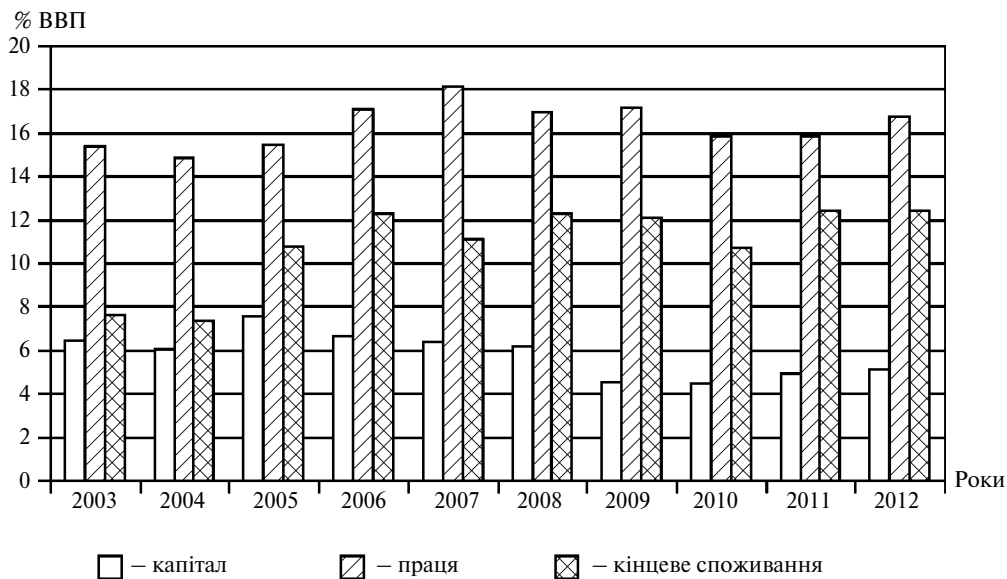

Рис. 1. Динаміка доходів суб'єктів господарювання від праці, капіталу та витрат на кінцеве споживання в Україні у 2003–2012 рр.

Побудовано автором за розрахунками на основі даних Міністерства доходів і зборів України та Державного комітету статистики України.

Менш уразливою до наслідків економічної нестабільності виявилася база податків на кінцеве споживання: на відміну від доходів, витрати населення у 2009–2010 рр. не зменшились, а навіть зросли на 2,7 процентного пункта (% ВВП) порівняно з 2008 р. (див. рис. 1). У результаті у 2010 р. база податків на кінцеве споживання досягла понад 64% ВВП, що є у 2,5 раза більшим, ніж база оподаткування доходів від капіталу, і в 1,3 раза більшим, ніж база оподаткування доходів від праці. За таких умов оподаткування витрат населення мало забезпечувати більшу частку податкових надходжень, ніж оподаткування доходів від праці або доходів від капіталу.

Проте у 2010 р. структура податкових надходжень виявилась іншою, а рівень бюджетних надходжень від оподаткування кінцевого споживання в Україні (% ВВП) істотно поступався перед бюджетними доходами від оподаткування праці. Так, у 2010 р. на податки на кінцеве споживання припадало лише 10,7% ВВП, що відповідає 32,9% сукупних податкових надходжень (включаючи внески до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування), тоді як податки на працю забезпечили близько 16% ВВП, що відповідає 48,6% сукупних податкових надходжень (включаючи внески до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування) (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка бюджетних надходжень від оподаткування праці, капіталу та кінцевого споживання в Україні у 2003–2012 рр.

Побудовано автором за розрахунками на основі даних Міністерства доходів і зборів України та Державного комітету статистики України.

Невисокий порівняно з бюджетними надходженнями від оподаткування доходів рівень бюджетних надходжень від оподаткування витрат, з огляду на їх значну базу, вказує на те, що на даний час непрямі податки (і в першу чергу, ПДВ) в Україні є недостатньо високими. Тому необхідно звернути увагу на той факт, що сьогодні в Україні широко обговорюється питання зниження базової ставки ПДВ. Але, на нашу думку, такий захід суперечить завданням створення умов для стійкого економічного зростання та переорієнтації вітчизняної податкової системи на

більш надійні джерела доходів (зокрема, на оподаткування об'єктів з нерухомою базою).

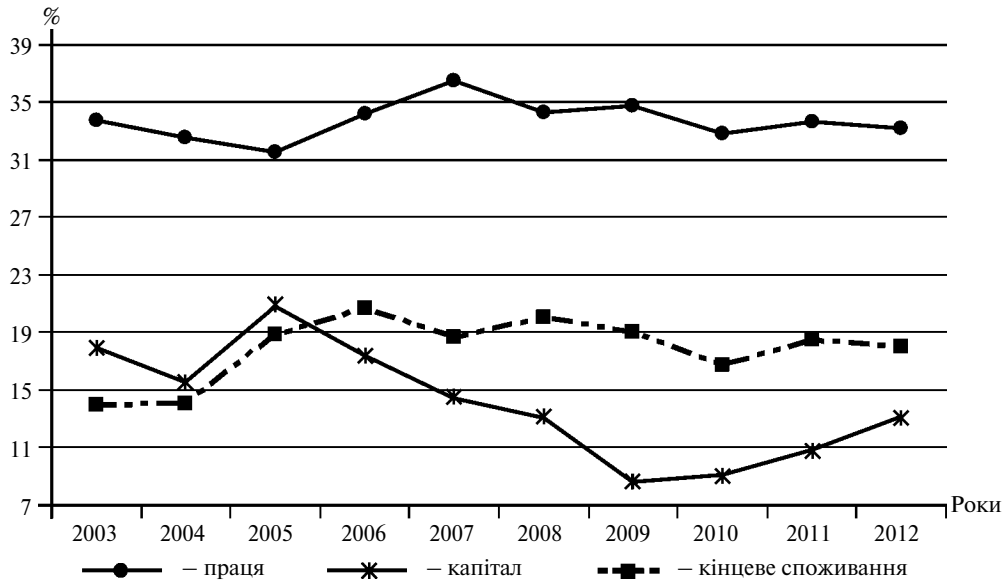
У попередніх дослідженнях нами обговорювалися переваги переміщення основного податкового навантаження з доходів на витрати з точки зору забезпечення більш сприятливих умов для економічного зростання та мінімізації бюджетних ризиків, пов'язаних із скороченням доходів від оподаткування [9; 10]. Так, зокрема, зазначалося, що податки на доходи внаслідок того, що вони накладаються на заощадження, у довгостроковому періоді гальмують темпи економічного зростання, оскільки дестимулюють індивідів до створення заощаджень, які, у свою чергу, є джерелом інвестицій. Також йшлося про те, що податки на доходи дестимулюють трудові зусилля платників податків, оскільки спотворюють вибір індивіда між збільшенням трудових зусиль (ефект доходу) та заміною праці на відпочинок (ефект заміщення). Водночас податки на споживання — навпаки, стимулюють темпи економічного зростання, оскільки до їх бази не входять заощадження. Крім того, непрямі податки враховують преференції людини у виборі товарів і послуг, а отже, забезпечують так званий "принцип еквівалентності" або, інакше кажучи, "принцип вигоди". Згідно з цим принципом, людина сплачує податок відповідно до тієї вигоди, яку вона отримала від споживання товару або послуги. А в умовах посилення процесів глобалізації та економічної інтеграції, коли особливо гострою стала проблема нестабільності доходів від оподаткування праці та особливо капіталу, податки на кінцеве споживання, які мають нерухому базу, здатні максимально сприяти мінімізації бюджетних ризиків від втрати доходів від оподаткування.

Але, як свідчить таблиця 1, в Україні, незважаючи на несприятливі умови для оподаткування доходів (через високу мобільність їх податкової бази), у 2009—2010 рр. оподаткування витрат продовжувало скорочуватись. Як наслідок, у 2010 р. цей показник досяг рівня 16,8%, що виявилось більш як на 3 процентних пункти меншим від показника середньої ефективної ставки оподаткування доходів (від праці та від капіталу) (20,8%). Таким чином, структура податкового навантаження, яка склалася станом на 2010 р. у розрізі доходів від праці та від капіталу, а також витрат на кінцеве споживання, суперечила теоретичним положенням про забезпечення сприятливих умов для економічного зростання, а також не сприяла мінімізації бюджетних ризиків в умовах високої мобільності доходів від капіталу та від праці.

Рівень і структура податкового навантаження після набрання чинності Податковим кодексом України: 2011—2012 рр.

Після запровадження Податкового кодексу у 2011 р. загальне податкове навантаження в Україні дещо посилилося. Так, у 2011—2012 рр. середньозважена ефективна ставка оподаткування становила 24,4% порівняно з 24,1% у 2003—2010 рр. Хоча таке неістотне зростання не могло відчутно позначитися на економіці, все ж зміни у структурі податкового навантаження вплинули як на діяльність суб'єктів господарювання, так і на фінансову спроможність держави в цілому. До позитивних тенденцій слід віднести, в першу чергу, посилення податкового навантаження на кінцеве споживання (за рахунок збільшення ставок акцизних зборів): його рівень перевищив 18%, тобто став на 1 процентний пункт вищим, ніж у 2010 р. Водночас, незважаючи на таке зростання, основне

податкове навантаження в Україні продовжувало залишатися на доходах, оскільки у 2011–2012 рр. ефективна ставка оподаткування кінцевого споживання істотно відставала від аналогічного показника для доходів (22,3–24,5% у середньому для праці та капіталу) (рис. 3).

Рис. 3. Динаміка ефективних ставок оподаткування капіталу, праці та кінцевого споживання в Україні у 2003–2012 рр.

Побудовано автором за розрахунками на основі даних Міністерства доходів і зборів України та Державного комітету статистики України.

Як свідчить рисунок 3, податкове навантаження на працю тривалий час залишалось стабільним, а його зростання у 2011–2012 рр. було незначним (приріст становив менш як 1 процентний пункт порівняно з показником 2010 р.).

Тим часом у цей період більш відчутним для доходів держави став досить низький рівень податкового навантаження на капітал. Незважаючи на те, що у 2012 р. ефективна ставка оподаткування цього фактора виробництва зросла до 13,1% (що є на 4,1 процентного пункта вищим, ніж у 2010 р.), цей показник залишився досить низьким порівняно з 2003–2007 рр. Крім того, капітал несе мінімальне податкове навантаження порівняно з працею та кінцевим споживанням.

До зниження податкового навантаження на капітал в Україні призвело те, що внаслідок економічної кризи у 2009–2012 рр. істотно скоротилися доходи, отримані суб'єктами господарювання від капіталу, і в першу чергу – прибутки підприємств. За даними СНР, у 2012 р. доходи від капіталу, які включають чистий прибуток, змішаний дохід і доходи від власності (проценти, дивіденди, страхові відшкодування), знизилися до рівня 39% ВВП, що є на 13,2 процентного пункта (у відношенні до ВВП) нижчим, ніж було у 2008 р. Для порівняння: за цей самий період база інших податків зросла: на 0,95 процентного пункта для праці та на 7,4 процентного пункта для кінцевого споживання. Тим часом обсяг бюджетних надходжень від оподаткування капіталу тривалий час залишався стабільним і становив у середньому в 2003–2010 рр. трохи більше від 6% ВВП. Після набрання чинності Податковим кодексом України у 2011–2012 рр. цей показник (у % ВВП) зменшився, але неістотно – до рівня 5,03% ВВП (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка показників, які характеризують податкове навантаження на капітал в Україні у 2003–2012 рр.

Побудовано автором за розрахунками на основі даних Міністерства доходів і зборів України та Державного комітету статистики України.

Варто підкреслити, що зростання податкового навантаження на капітал після запровадження Податкового кодексу України з 9% у 2010 р. до 13,1% у 2012 р., незважаючи на значне скорочення прибутків підприємств, було зумовлене (принаймні, частково) збільшенням місцевих податкових зборів, пов'язаних з отриманням дозволів на проведення певних видів господарської діяльності (зокрема, торговельної діяльності, діяльності у сфері розваг, надання юридичних послуг). Як правило, розмір таких зборів встановлюється пропорційно мінімальній заробітній платі, а отже – не залежить від результатів економічної діяльності самих підприємств.

Крім того, як показав наш аналіз, до звуження податкової бази капіталу призвів і значний вплив в останні роки доходів від власності (дивідендів, банківських процентів по депозитах, страхових відшкодувань). У першу чергу, йдеться про зниження у 2011–2012 рр. доходів від власності фінансових корпорацій: вони скоротилися не тільки у процентах ВВП (із 12,2% у 2010 р. до 8,8% у 2012 р.), але й навіть номінально (із 136 млрд. грн. у 2010 р. до 119 млрд. грн. у 2012 р.).

Також необхідно вказати на значне від'ємне сальдо доходів від власності та страхових відшкодувань у корпоративному секторі. Зокрема, у 2012 р., внаслідок істотних обсягів виплачених процентів, дивідендів і страхових відшкодувань (крім страхування життя), оподатковуваний дохід від капіталу фінансових і нефінансових корпорацій знизився, за нашими розрахунками, більш як на 150 млрд. грн., що удвічі перевищує обсяги доходів від власності, отриманих корпоративним сектором.

Таким чином, хоча в Україні різні види пасивних доходів підприємств (дивіденди, страхові відшкодування) до останнього часу користувалися преференційним податковим режимом, а деякі з них (зокрема, проценти по банківських депозитах) навіть було звільнено від оподаткування, все ж відбувся їх вплив з України. Те, що цей вплив був пов'язаний не з податковими умовами, а скорі-

ше з економічними та політичними мотивами, ще раз доводить невисоку економічну ефективність податкових пільг, передбачених вітчизняним законодавством у відношенні до пасивних доходів від власності (процентів по банківських депозитах і дивідендів), які, насправді, як було доведено, не мають серйозного позитивного впливу на фінансові рішення власників капіталу. Водночас через звільнення цих доходів від оподаткування наша держава щороку втрачала левову частку податкових надходжень.

З огляду на викладене, позитивним заходом стало, на нашу думку, запровадження в Україні з 1 серпня 2014 р. податку на проценти по депозитах за базовою номінальною ставкою 15%. Хоча при цьому фактичний рівень оподаткування капіталу може збільшитися, все ж у будь-якому випадку цей показник не перевищуватиме аналогічний у країнах – членах ЄС, де проценти по депозитах у загальному порядку оподатковуються ще з 2005 р., після прийняття Директиви ЄС про оподаткування процентів (англ. European Union Savings Directive 2003/48/EC). Згідно з цим документом, передбачено базову ставку оподаткування процентів по депозитах на рівні 35% [11, с. 43]. Таким чином, оподаткування процентів по депозитах в Україні за ставкою 15% не спотворюватиме рішення потенціальних інвесторів щодо територіальної прив'язки своїх капіталів. Крім того, на відміну від інших доходів на капітал, проценти по депозитах не так легко буде приховати від оподаткування, оскільки утримання з них податків передбачається у джерела їх виплати, тобто фінансовими установами.

Аналіз ефективних ставок оподаткування в Україні порівняно з країнами – членами ЄС

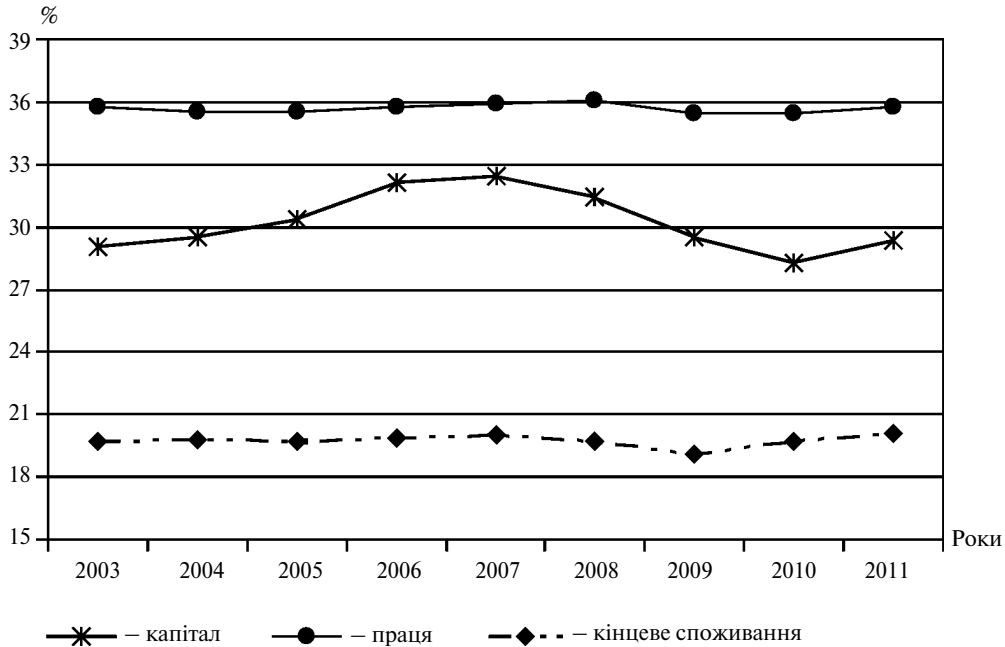
Тенденції у розподілі податкового навантаження на працю, капітал і кінцеве споживання між Україною та країнами – членами ЄС мають ряд спільних ознак. Так, найбільшого податкового навантаження в ЄС, як і в Україні, зазнає праця. У 2003–2011 рр. ефективна ставка її оподаткування у середньому по країнах – членах ЄС становила 35,7%, що є порівнянним з відповідним показником по Україні (33,6%). Варто зазначити, що у цей період, як і в Україні, в ЄС рівень оподаткування праці залишався практично стабільним: розрив між його максимальною та мінімальною ставками становив менш як 1% (рис. 5).

Проте в Україні та в ЄС рівень і динаміка ефективних ставок оподаткування капіталу та кінцевого споживання істотно відрізняються. Так, у ЄС податкове навантаження на капітал значно перевищує аналогічний показник по Україні: 30,2% (у середньому у 2003–2011 рр.) порівняно з 14,2% (у середньому у 2003–2011 рр.). У 2009 р. розрив між ефективними ставками оподаткування капіталу в ЄС та Україні перевищував 20 процентних пунктів.

На відміну від України, в ЄС витрати на кінцеве споживання зазнають істотно меншого податкового тягаря, ніж доходи (як від праці, так і від капіталу). Виявилося, що в середньому у 2003–2011 рр. ефективна ставка оподаткування кінцевого споживання в ЄС дорівнювала 19,7%, що є на 9 процентних пунктів нижчим, ніж для капіталу, і на 16 процентних пунктів нижчим, ніж для праці. Нагадаємо, що у 2003–2011 рр. ефективна ставка оподаткування кінцевого споживання в Україні зросла з 14,5% до 18,5% і перевищує рівень оподаткування капіталу.

Важливе значення з точки зору аналізу умов оподаткування факторів виробництва у різних країнах має порівняння не тільки загального рівня, але й струк-

тури їх податкового навантаження. За структурою податкового навантаження на працю Україна досить близько стоїть до постсоціалістичних країн ЄС, і в першу чергу – до Польщі, Словаччини та Угорщини (табл. 2).

Рис. 5. Динаміка середньозважених ефективних ставок оподаткування капіталу, праці та кінцевого споживання в ЄС у 2003–2011 рр.

Побудовано автором за даними Статистичного бюро ЄС.

В останні роки у багатьох країнах Європи досить гостро постали проблеми, пов'язані з незадоволенням з боку платників податків невідповідністю між платежами до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування та вигодами, які надає держава (особливо в умовах збільшення тривалості життя і, відповідно, зростання частки населення похилого віку та, як наслідок, збільшення тиску на працюючих індивідів) [12, с. 13]. З метою протидії окресленим проблемам з 2007 р. підприємства Швеції звільнено від внесків до Пенсійного фонду та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування з фонду оплати праці найманих працівників, старших від 65 років. Також у цій країні встановлено найбільший в Європі розмір податкового кредиту для працюючих осіб, старших від 65 років. Тим самим уряд Швеції намагається стимулювати зайнятість населення похилого віку.

За аналогією з Україною, в більшості Європейських країн капітал зазнає меншого податкового тиску, ніж праця. За даними Статистичного бюро ЄС, у 2011 р. ефективна ставка оподаткування цього фактора виробництва в середньому у країнах – членах ЄС становила 28,6%, що є на 7,1 процентного пункта нижчим, ніж відповідний показник для праці.

Порівняльний аналіз ефективних ставок оподаткування капіталу в різних країнах Європи виявив, що у ряді постсоціалістичних країн, які є новими членами ЄС, капітал користується більш сприятливим режимом оподаткування, ніж у країнах – старих членах ЄС, більшість з яких є промислово розвинутими

Таблиця 2
Структура податкового навантаження на працю у країнах ЄС та в Україні у 2001–2011 рр.*
(%)

Показники	Роки										
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Промислово розвинуті країни ЄС**											
Ефективна ставка оподаткування праці.....	34,5	34,1	34,0	33,9	34,1	34,2	34,1	34,0	33,4	33,6	34,1
Податок на доходи фізичних осіб (% ВВП)	10,0	9,8	9,7	9,6	9,7	9,8	10,0	9,9	9,9	9,6	9,8
Внески на соціальне страхування (% ВВП)	10,3	10,2	10,3	10,3	10,2	10,1	10,0	10,2	10,5	10,5	10,4
Постсоціалістичні країни ЄС**											
Ефективна ставка оподаткування праці.....	37,0	36,8	36,3	35,7	33,5	33,1	33,0	32,0	31,8	32,0	32,3
Податок на доходи фізичних осіб (% ВВП)	5,1	4,9	4,9	4,7	4,5	4,6	4,9	5,0	4,4	4,2	4,0
Внески на соціальне страхування (% ВВП)	11,7	11,7	11,4	11,1	11,0	10,8	11,0	11,0	11,4	10,9	11,0
У середньому по ЄС***											
Ефективна ставка оподаткування праці.....	36,1	35,6	35,7	35,5	35,5	35,7	35,9	36,1	35,4	35,4	35,8
Податок на доходи фізичних осіб (% ВВП)	9,7	9,4	9,2	9,0	9,0	9,2	9,4	9,4	9,3	9,1	9,1
Внески на соціальне страхування (% ВВП)	12,6	12,5	12,7	12,6	12,5	12,4	12,2	12,5	12,9	12,7	12,7
Україна											
Ефективна ставка оподаткування праці.....	32,6	33,3	33,5	32,5	31,6	34,2	36,5	34,3	34,8	32,8	33,6
Податок на доходи фізичних осіб (% ВВП)	4,3	4,8	4,8	3,7	3,8	4,1	4,6	4,6	4,7	4,4	4,2
Внески на соціальне страхування (% ВВП)	9,5	10,4	10,5	11,1	11,7	13,0	13,5	12,4	12,5	11,4	11,7

* Розраховано автором за даними Статистичного бюро ЄС.

** – середньозважена; *** – середньозважена.

країнами. Зокрема, у 2011 р. середній рівень податкового навантаження на капітал у промислово розвинутих країнах ЄС становив у середньому 28,1%, тоді як у постсоціалістичних країнах ЄС він коливався у межах від 5,5% (у Литві) до 18,3% (у Польщі). Таким чином, у цьому ж році середня ефективна ставка оподаткування капіталу в постсоціалістичних країнах (13%) була більш як удвічі нижчою від відповідного показника промислово розвинутих країн ЄС (табл. 3).

Таблиця 3

**Ефективні ставки оподаткування капіталу у країнах ЄС та в Україні
у 2003–2011 рр.***

(%)

Країни	Роки								
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
У середньому по ЄС**.....	25,7	26,0	27,3	27,6	26,6	26,2	25,4	25,2	26,3
у тому числі:									
промислово розвинуті **...	28,7	29,3	30,6	31,1	32,6	31,3	29,5	28,0	28,1
постсоціалістичні**.....	15,3	14,6	14,9	15,3	16,6	17,0	16,3	13,5	13,0
Україна.....	18,0	15,6	21,0	17,4	14,5	13,2	8,7	9,0	10,8

* Розраховано автором за даними Статистичного бюро ЄС; Україна – розрахунки автора за даними Міністерства доходів і зборів України та Державного комітету статистики України.

** – середньоарифметична.

В Україні податкове навантаження на капітал, яке у 2011 р. становило 10,8%, є не досить високим порівняно як з промислово розвинутими країнами Європи, так і з іншими постсоціалістичними країнами (за винятком Естонії, Латвії та Литви, де цей показник був ще нижчим і становив, відповідно, 7,9%, 9,9% і 5,5%).

Тим часом той факт, що, як показав наш аналіз, таке податкове навантаження на капітал в Україні практично повністю припадає на прибутки підприємств, істотно послаблює інвестиційну привабливість нашої держави. За таких умов вигідно інвестувати у фінансовий сектор економіки, а не в її реальний сектор. З огляду на такий стан справ, особливої актуальності набувають удосконалення структури податкового навантаження на капітал і пошук ефективних шляхів поліпшення умов оподаткування цього фактора виробництва. Тому одним з пріоритетних напрямів реформування вітчизняної податкової системи має стати переміщення певної частки податкового навантаження з прибутку підприємств на пасивні доходи від капіталу (доходи від власності), адже, як показало наше дослідження, звільнення їх від оподаткування виявилось малоефективним з точки зору протидії впливу капіталу з України.

Необхідно також звернути увагу на те, що навіть після запровадження Податкового кодексу України нереалізованим залишається завдання більш глибокої орієнтації вітчизняної податкової системи на оподаткування об'єктів з немобільною базою за рахунок посилення податкового навантаження на витрати на кінцеве споживання. Це має важливе значення з точки зору не тільки забезпечення стабільних бюджетних надходжень, але й наближення структури вітчизняної податкової системи до структури податкових систем країн – членів ЄС, де рівень податків на споживання у середньому є вищим, ніж в Україні.

Список використаної літератури

1. Презентація проекту Податкового кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/file/link/273702/file/PodKod.pdf>.
2. Динаміка податкового навантаження в Україні в контексті реалізації податкової реформи; [за ред. Т.І. Єфименко, А.М. Соколовської]. – К. : ДННУ “Академія фінансового управління”, 2013. – 492 с.
3. Фролова Н.Б. Податкова конкуренція: нові виклики реформі податкової системи України // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 3. – С. 48–60.
4. Wilson J.D., Wildasin D.E. Capital tax competition: Bane or Boon? // Journal of Public Economics. – 2004. – Vol. 88. – № 6. – P. 1065–1091.
5. Фролова Н.Б. Оподаткування доходів від праці та від капіталу в Україні // Економіка України. – 2006. – № 12. – С. 21–28.
6. Луїна І.О., Фролова Н.Б. Ефективність оподаткування споживання в Україні // Фінанси України. – 2007. – № 1. – С. 17–27.
7. Lunina I.O., Frolova N.B. Effective Tax Burden and Fiscal Transformations in Ukraine // Journal of European Economy. – 2008. – Vol. 7. – P. 247–263.
8. Taxation trends in the European Union – Data for the EU Member States, Iceland and Norway; [ed. by T. Hemmelgarn]. – Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2013. – 311 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.europa.eu.int/comm/eurostat.
9. Фролова Н.Б. Податки на доходи та податки на витрати в контексті стимулювання економічного зростання / Фінансова система України : зб. наук. пр. – Острог : Національний університет “Острозька академія”, 2005. – Ч. 1. – С. 241–248.
10. Фролова Н.Б. Пропорційний податок з доходів: особливості та досвід використання // Фінанси України. – 2005. – № 10. – С. 34–41.
11. COUNCIL DIRECTIVE 2003/48/EC of 3 June 2003 on taxation of savings income in the form of interest payments // Official Journal of the European Union. – 2003. – P. 38–48 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:157:0038:0048:en:PDF>.
12. Leibfritz W., O'Brien P. French Tax System // OECD working paper. – 2005. – № 439. – 42 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.oecd.org.

References

1. *Prezentatsiya proektu Podatkovogo kodeksu Ukrainy* [Presentation of a project of Ukraine's Tax Code], available at: <http://www.minfin.gov.ua/file/link/273702/file/PodKod.pdf> [in Ukrainian].
2. *Dynamika Podatkovogo Navantazhennya v Ukraini v Konteksti Realizatsii Podatkovoi Reformy; za red. T.I. Efymenko, A.M. Sokolovs'koi* [Dynamics of the Tax Load in Ukraine in the Context of the Realization of the Tax Reform], edited by T.I. Efymenko, A.M. Sokolovs'ka. Kyiv, Akad. Finans. Upravl., 2013 [in Ukrainian].
3. Frolova N.B. *Podatkova konkurentsya: novi vyklyky reformi podatkovoi systemy Ukrainy* [Tax competition: new challenges to the reform of Ukraine's tax system]. *Ekonomika i Prognozuvannya – Economy and Forecast*, 2009, No. 3, pp. 48–60 [in Ukrainian].
4. Wilson J.D., Wildasin D.E. Capital tax competition: Bane or Boon? *J. of Public Economics*, 2004, Vol. 88, No. 6, pp. 1065–1091.

5. Frolova N.B. *Opodatkuvannya dokhodiv vid pratsi ta vid kapitalu v Ukraini* [Taxation of incomes from a labor and a capital in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2006, No. 12, pp. 21–28 [in Ukrainian].
6. Lunina I.O., Frolova N.B. *Efektivnist' opodatkuvannya spozhyvannya v Ukraini* [Efficiency of the taxation of the consumption in Ukraine]. *Finansy Ukrainy – Finances of Ukraine*, 2007, No. 1, pp. 17–27 [in Ukrainian].
7. Lunina I.O., Frolova N.B. Effective Tax Burden and Fiscal Transformations in Ukraine. *J. of European Economy*, 2008, Vol. 7, pp. 247–263.
8. Taxation trends in the European Union – Data for the EU Member States, Iceland and Norway, edited by T. Hemmelgarn. Luxembourg, Office for Official Publ. of the EC, 2013, available at: www.europa.eu.int/comm/eurostat.
9. Frolova N.B. *Podatky na dokhody ta podatky na vytraty v konteksti stymulyuvannya ekonomichnogo zrostannya, v: Finansova Systema Ukrainy* [Taxes on the incomes and the expenditures in the context of the stimulation of the economic growth, in: Ukraine's Financial System]. Ostrog, Univ. "Ostroz. Akad.", 2005, Pt. 1, pp. 241–248 [in Ukrainian].
10. Frolova N.B. *Proportsiinyi podatok z dokhodiv: osoblyvosti ta dosvid vykorystannya* [The proportional tax on incomes: peculiarities and the experience of its use]. *Finansy Ukrainy – Finances of Ukraine*, 2005, No. 10, pp. 34–41 [in Ukrainian].
11. COUNCIL DIRECTIVE 2003/48/EC of 3 June 2003 on taxation of savings income in the form of interest payments. *Official J. of the Eur. Union*, 2003, pp. 38–48, available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:157:0038:0048:en:PDF>.
12. Leibfritz W., O'Brien P. French Tax System. *OECD working paper*, 2005, No. 439, available at: www.oecd.org.

Стаття надійшла до редакції 6 червня 2014 р.